

ВПРОВАДЖЕННЯ ЛАНКОВОЇ СИСТЕМИ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ

Анотація. У статті надається характеристика ланкової системи самоврядування, розглядаються відмінні ознаки комісійної і ланкової систем самоврядування. На основі досвіду трудової школи розкривається введення ланкової системи. Звертається увага на поради з підтримання дисципліни у ланках.

Аннотация. В статье дается характеристика звеньевой системы самоуправления, рассматриваются отличительные черты комиссионной и звеньевой систем самоуправления. Обращается внимание на рекомендации с поддержания дисциплины в звеньях.

Annotation. The article presents the characteristics of the unit based system of schoolchildren self-government, the distinguishing features of the commission and unit based systems of self-government are given. On the basis of the labour school experience the introduction of the unit based system is analyzed. The attention is paid to the advice of keeping discipline in units.

Розбудова демократичної української держави ставить перед сучасною загальноосвітньою школою нове соціальне замовлення у вихованні особистості. У „Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті”, Законі України „Про освіту”, „Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти” підкреслюється гострота проблем формування таких особистісних якостей, як дисциплінованість, ретельність, працьовитість, сумлінність, організаторські якості. Розвиток таких особистісних якостей найповніше реалізується за допомогою учнівського самоврядування.

Розвиток учнівського самоврядування буде проходити більш швидкими темпами, якщо педагогами буде врахований досвід минулих напрацювань.

Метою нашої статті є характеристика ланкової системи самоврядування, яка була поширена в Україні у 20-ті роки XX століття.

У Росії в середині 20-х років XX століття аспекти дослідження ланкової системи перебували в полі зору М. Крупеніної, А. Пінкевича, М. Йорданського, Н. Крупської; в Україні були предметом посиленої уваги В. Таран, В. Чашко, В. Арнаутова та інших.

Грунтовних досліджень, які б розкривали особливості ланкового самоврядування не зроблено, хоча оглядово воно розглядається у сучасному дисертаційному дослідженні Л. Тищенко.

Практика шкільного самоврядування у 20-ті роки XX століття шукала шляхи демократизації школи, але поступово тенденції з індивідуального розвитку особистості дитини, активізації її задатків, розвитку самостійності переходили на формування дитини як складової колективу. За такої соціальної політики головна увага приділялася створенню колективу на основах співробітництва, спільності інтересів праці, взаємозалежності його членів, відповідальності учня перед колективом. Колектив розглядався як інститут вироблення норм поведінки особистості. Розглядаючи колективну організацію під новим кутом, освітяни починають шукати кращі форми організації колективного життя за допомогою самоврядування.

Улітку 1925 року I Всеросійська конференція шкіл II ступеня розкрила недоліки існуючої організаційної форми самоврядування і рекомендувала ввести нову, а саме систему секцій і ланок.

Проаналізувавши існуючу форму самоврядування у вигляді комісій і комітетів, організатори конференції прийшли до висновку, що мета самоврядування на першому етапі, яка полягала у виробленні в дітей через їхню власну організацію методів організованої активності, громадських навичок, навичок колективної праці, що підвищували б рівень дисципліни, була досягнута. У період становлення нової школи було необхідно, щоб організація самоврядування змогла виховати особистість школяра. Самоврядування в такій формі дало змогу створити організований колектив, що ґрунтувався на спільній дитячій зацікавленості працею, розвинути організаторські уміння, що допомагали об'єднуватися для спільної діяльності. Але при зазначених позитивних сторонах, організація самоврядування у школі зіткнулася з багатьма проблемами, що сприяли розвитку негативних сторін (найчастіше негативні сторони самоврядування проявлялися у школах, у яких вчителі не змогли правильно організувати цей процес і не дотримувалися поступового розвитку етапів самоврядування), а саме: тільки поодинокі талановиті діти завжди висувалися на посади малої громади, такі школярі нерідко перевантажувалися, оскільки намагалися брати участь у всіх видах роботи, що призводило до погіршення їх здоров'я і успіхів у навчанні, більшість учнів пасивно виконувала свої обов'язки і поступово ставала інертною, що призводило до занепаду їх творчих сил. Дитяче самоврядування перестало розвиватися, поступово перетворюючись з живої організації на командно-адміністративний орган, який у більшості шкіл працював формально.

Педагоги-теоретики й педагоги-практики нополягали на перегляді обов'язків дитячої організації ще з тієї причини, що учнівське самоврядування все більше відривалося від виробництва і, зокрема, суспільно-корисної роботи школи, а метою самоврядування як виховного чинника мало бути виховання колективу через виробництво і для виробництва. На їх думку, саме ланкова система змогла б вирішити цю проблему. Окрім цього, у ланковій системі бачили засіб охоплення всіх учнів школи, на противагу комісійній системі, яка охоплювала тільки актив. Вважалося, що ланкова система доступніша учням, оскільки ланковим підпорядковувалася невелика кількість дітей, що давало змогу врахувати невеликий обсяг уваги і слабкість в організаційних навичках „молодих керівників”. На противагу комісії, яка тільки контролювала виконання завдань, ланка працювала. Нова форма організації повинна була виконати завдання, яке не змогла виконати попередня – перетворити школу в дійсну дитячу організацію.

Структура ланкової системи самоврядування не нова, вона була запозичена в піонерських організаціях, робота яких будувалася весь час за такою схемою.

В. Таран, С. Белоусов, В. Чашко визнавали ланкову форму дитячого самоврядування як найкращу форму, що давала змогу розподіляти працю, утворювала атмосферу співробітництва і скооперовувала колектив.

В. Таран звертала увагу, що ланки повинні поєднуватися з іншими формами організації дитячого колективу, але при цьому бути стрижнем дитячої організації, від якого розгалужуються інші форми організації [6, 31].

В. Таран, С. Кільколіх наголошували на тому, що перш за все у самоврядуванні потрібно шукати не нові форми, хоча й вони важливі, а звертати увагу на зміст роботи дитячих організацій. На їхній погляд, тільки здоровий громадський зміст роботи дитячих організацій міг пожвавити роботу дитячого самоврядування.

У 1925 році вирішили остаточно модернізувати комісійну форму самоврядування у ланкову.

Особливості організації ланкової системи полягали у тому, що кожна навчальна група ділилася на ланки по 5 – 6 осіб у кожній, які були первинним осередком колективу школи.

Особливості впровадження ланкової системи самоврядування розглянемо на прикладі Київської дослідної трудової школи № 22. Робота з впровадження ланкової системи почалася у школі зі з'ясування принципів ланкової системи. Керівництво школою разом із дітьми обговорило кількість членів, що повинні були входити до ланки. Шляхом спільного обговорення був визначений склад ланки: ланковий; заступник, який виконував і функції секретаря; член санітарного комітету; член художнього комітету; господар; член редакційної колегії; член правління кооперативу. Школа, у якій навчалася 41 особа була розбита на 6 ланок. Назви ланок учні придумали самостійно. Серед них зустрічалися назви як з яскраво революційною символікою: „Серп і молот”, „Червоний прапор”, так і з нейтральною „Хвиля”, „Молодий громадянин”.

Кожна ланка у повному складі чергувала раз на тиждень. Обов'язки були розподілені наступним чином: ланковий та секретар записували календар погоди, температуру, щоденник відвідування, облік шкільної праці та дивилися за загальним порядком. Член санітарного комітету стежив за чистотою учнів та класної кімнати. Член художнього комітету вивішував нові плакати та прикраси і дивився за чистою свого місця. Господар приносив воду, крейду, стежив за чистотою дошки. Члени правління кооперативу брали участь як у засіданнях, так і в поточній роботі у школі. Кожен член ланки мав доручення.

У самоврядуванні важливим моментом був облік роботи. В. Чашко вважав, що він сприяє зацікавленню дітей і втягує дитячі маси у активну участь [8, 19].

Введення обліку роботи (ланки вели щоденники своєї праці, реєстрацію членів, їхнє ставлення до праці) та періодичних звітів допомогло учням усвідомити важливість не тільки самого процесу суспільно-корисної роботи, але й її результатів, виявити помилки і недоліки при здійсненні своєї діяльності.

Хоча облік виконаної роботи проводився в різних формах. Особливо цінною, з педагогічної точки зору, була форма, яка відображала не тільки результативну частину, але й весь процес роботи з усіма його змінами. Ця форма роботи давала можливість бачити всі позитивні і негативні сторони роботи та коректувати їх.

Облік виконаної роботи проводився у школах не однаково. Учні враховували головним чином ланкову і частково групову роботу. Картка самозвіту включала перелік осіб, які виконували роботу, зміст роботи, час на виконання роботи, цікавість до проведеної роботи, методи проведеної роботи і організаційні недоліки. Схеми самообліку відрізнялись у школах і могли повністю, або частково враховувати перераховані вище елементи.

У Київській дослідній трудовій школі № 22 кожна ланка щотижня проводила засідання, на яких обговорювала план роботи на наступний місяць і виконання членами ланки своїх обов'язків. Усі засідання фіксувалися протоколами, які потім зачитувалися на загальних зборах громади ланковими [3, 32 – 33].

Одним із цікавих впроваджень цієї школи було те, що в ланках самими учнями вирішувалося питання про переведення членів до наступного класу. Цей засіб був задуманий керівництвом школи для того, щоб запобігти помилок щодо оцінки праці учнів і підсилити прагнення колективу до громадської роботи. Перша спроба була проведена серед учнів старших класів (приблизний вік дітей 15 – 16 років). Оцінка

групадою праці учнів робилася всебічно, за запропонованою дирекцією школи схемою: оцінка успішності з усіх дисциплін, участь у гуртковій роботі, активність в організаційно-шкільному житті та поведінка у школі. Школярі намагалися об'єктивно поставитися до досягнень своїх однолітків і не завжди засідання переводило учня до наступного класу.

Шекер, аналізуючи спробу самооцінки учнями власної праці через колектив, наголошував на позитивному дисциплінуванні не тільки особистості, але й підвищенні авторитету самого колективу у школі [9].

Всі питання дисциплінарного характеру вирішувалися у ланці, яка повністю несла відповідальність за свого товариша. Тільки у крайніх випадках дисциплінарний вчинок розглядався старостатом.

В. Арнаутовим на основі ланкової системи були розроблені нововведення, які допомагали у боротьбі зі шкільною дисципліною. Ним були запропоновані наступні положення:

1. У ланці, крім ланкових, потрібно орієнтуватися на групу 3 – 4-ох осіб, найбільш дисциплінованих.
2. Як тимчасовий засіб розсаджувати дітей на загальних зборах ланками, щоб вони несли взаємну відповідальність за порядок.
3. Поведінку окремих представників ланок розглядали на зібранні колективу, якщо недисциплінованість пов'язана з особистісними характеристиками дитини.
4. Головним засобом впливу повинно бути обговорення поведінки на зборах ланки і тільки в окремих випадках воно може виноситися на загальні збори колективу.
5. Як ланка, так і загальні збори можуть оголосити школяру товариське попередження і товариську догану, не варто допускати занесення провинних на чорну дошку.
6. Якщо недисциплінована поведінка школяра набуває постійного характеру, то її можна висвітлити у шкільній газеті.
7. У разі порушення порядку на зборах зауваження виносить голова зборів, якщо порядок порушено під час інших занять, то комсомолець [1, 29 – 30].

Ланкова система входила у життя шкіл поступово. Такий висновок ми можемо зробити, аналізуючи впровадження ланкової системи у школах Харківської області. У Харкові пануючою формою організації дитячого колективу у 1926 році була „групова”, але поряд з нею почала розвиватися „ланкова”. З відомостей, що були отримані з 19 районів Харківської області (всього у області на той час було 27) ланкова форма організації існувала у 38 % шкіл. Були райони, які повністю перейшли на ланкову систему: Таранівський – 100 %, Вовчанський – 75 %, Олексієвський – 70 %.

Наприкінці 1926 року районна педагогічна конференція на Харківщині ухвалила постанову про стовідсоткове переведення шкіл на ланкову систему.

Не дивлячись на такий високий відсоток переходу на ланкову систему, зміст діяльності дитячого самоврядування майже не змінився. Хоча зустрічалися і цікаві знахідки з громадської роботи. Так, у Колонтаївському і Печенізькому районах проводилася боротьба з прогулами, у П'ятницькій школі Печенізького району був подовжений навчальний рік, у Старому Салтові підготовлена вистава до з'їзду рад, у Мурафі (Мерефа) – організована робота з деревонасадження і боротьба зі шкідниками. Організовувались заходи спрямовані на поліпшення побуту учнів, зокрема, питання про гуртожиток школярів (С. Салтів).

У деяких школах самоврядування продовжувало носити формальний характер. Це впливає передусім із завдань, що висували школи, наприклад, охопити активною

роботою 100 % учнів, розуміючи під „активною роботою” навантаження дитини дорученням, навіть якщо воно і не пов'язано із практичною діяльністю. У деяких школах учнівську роботу з самоврядування вели вчителі [4, 8].

Не зважаючи на певні недоліки у організації, ланкова побудова самоврядування була більш життєздатною, ніж її попередниця. На перше місце виходила її гнучкість: в процесі роботи могли виникати різні комісії тимчасові або постійні. Їх обирали члени групи, раціонально розподіляючи обов'язки і працю між членами колективу (екскурсійну, шефну, зв'язку з громадськістю, редакційну).

У ланковій системі було менше бюрократизму, до неї залучалась більша кількість дітей. Ланка, яка була менша за складом легше організовувалася до роботи. Однак ланкова система була більш дієва і ефективна тільки у школах з невеликою кількістю груп. Самоврядування за ланковою системою непогано розвивалося у сільських школах, вчителі яких поєднували навчальні завдання із завданнями самоврядування. Педагог початку ХХ століття В. Таран наводить приклад такого поєднання: „На одній із райконференції вчитель сільської 4-річки дав нам чудесний малюнок боротьби дитячої організації за поліпшення санітарного стану села. Конкретно: діти в порядку учбової роботи вивчають культурно санітарний стан села; виявляє одна ланка, що з криниці беруть воду не загальним відром, діти збирають відомості про лихий санітарний стан дворів, що користуються цією криницею і санітарний комітет ставить доповідь у сільраді про поліпшення водопостачання села” [6, 33].

У школах з великою кількістю дітей ланкова система ставала громіздкою і втрачала свої позитивні якості. Оскільки неможливо було провести раду старост ланок через її чисельність, у школах функціонував звичайний учнівських комітет, який залишився від старої системи з загальношкільними комісіями: господарчою, санітарною, навчально-методичною, культурно масовою. Але на протигагу комісійної системи самоврядування до нього входили не окремі учні, а старости ланок.

Отже, теоретично робота ланок повинна була здійснюватися дуже вдало: всі учні охоплювалися роботою, яку проводив учнівський комітет. Практично ж комісії навчального комітету розширилися настільки, що стали нездатними до оперативної роботи.

У зв'язку із запровадженням ланкової системи у деяких школах виникали непорозуміння. Вчителі почали ототожнювати ланки, що організовані для кращого опрацювання навчального матеріалу з ланковою системою самоврядування, оскільки і ті й інші працювали у позаурочний час. В. Чашко наголошував на тому, що їх потрібно розмежовувати, оскільки в роботі буде зустрічатися паралелізм і організаційне нагромадження, що призведе до ліквідації учнівського самоврядування [8, 19].

У 1926 році В. Таран, аналізуючи роботу шкіл, які спробували поєднувати роботу самоврядування з ланковою, при якій самоврядування виконувало адміністративно-організаційну функцію, а ланки виробничу, тобто організація роботи, облік праці й інше, прийшла до висновку, що це призводить до ще більшого відриву самоврядування від виробництва, розпорошує дітей при роботі, наголосила на необхідності повного переходу шкіл на ланкову систему.

Необхідно звернути увагу і на той факт, що ланкова система стала більш дієздатною там, де ланки одночасно були і навчальними одиницями, тобто у тих школах, що навчалися за Дальтон-планом. При навчанні за такою формою організації навчального процесу ланка отримувала навчальне завдання, працювала над ним, відповідала перед учителем за виконане завдання. Таким чином, ланка ставала навчальною одиницею і одиницею колективу.

Але в Україні далеко не всі школи навчалися за Дальтон-планом. У такому випадку структура органів колективу дещо змінювалася. Наприклад, учнівський комітет мав вигляд ради старост.

Наявність старост в учнівському комітеті допомагало налагодженню зв'язків між групами та швидкому вирішенню загальних для усіх груп питань. Подібна структура була більш ефективною для колективу, якщо б старости в учкомі не мали додаткових функцій. Керуючи ж комісіями навчального комітету, старости відволікалися від своєї основної роботи у школі.

Позитив ланкової системи полягав, у тому, що допомога з боку старших (вчителів, учнів) надавалася у завуальованій формі. А.П. Пінкевич наголошував, що самоврядування у школах буде значно ефективніше, якщо керівна роль педагогів не буде висуватися на перший план, але воно не може здійснюватися і без керівництва педагогів. Адже викладач повинен пильно дивитися, щоб діяльність дітей не виходила за прийняті суспільством рамки і не перетворилася на анархію [5].

Для кращої орієнтації у функціях самоврядування розглянемо зміст роботи органів самоврядування. Він розподілявся на кілька напрямків. Перший – організація шкільної роботи, що включав участь у плануванні роботи групи; складання планів проведення екскурсій, свят; організація взаємної допомоги учням, що відстають; облік відвідувань; представництво в педраді. Необхідно зазначити, що учні брали участь не у всіх засіданнях педради, наприклад, в таких, де обговорювалося питання про розподіл годин між учителями. Другий напрямок – громадсько-корисна та освітня робота, що полягала у встановленні тісного зв'язку школи з громадським оточенням, організація матеріальної допомоги сільській школі, організація лікнепу, передплата газет; зв'язок з Червоною армією, участь у проведенні різних кампаній, революційних свят, допомога робітничому клубові, яслам тощо; боротьба з хуліганством, залучення дитинства у активну роботу гуртків. Третій напрямок роботи – організація клубно-гурткової роботи в школі, роботи в бібліотеці-читальні, організація розумних розваг дітей, проведення ігор; робота з родиною.

Характерним для учнівських комітетів цього періоду є створення особливих комісій, ланок, артілей, які займалися суспільно-корисною діяльністю. Починаючи з 1925 – 1926 року, суспільно корисна діяльність реалізується через таку форму організації, як клубний день чи день суспільно корисної роботи. Для цього один день на тиждень звільнявся повністю або частково від навчальних занять і діти присвячували себе необхідній суспільно корисній роботі у населеному пункті (робота у клубі робітників, заводських яслах, дитячому садку, куточку матері, видача довідок у бібліотечному комітеті, літературні і агітаційні виступи, проводка електричного освітлення на околицях міста і т.д.) чи у школі (наприклад, устаткування лабораторій, влаштування майданчиків для спорту, випуск стінної газети, організація виставок). До цієї роботи школа могла готуватися протягом тижня.

У клубні дні здійснювалися і такі види суспільної роботи, як: усна газета, усний журнал, присвячені знаменній події; виїзд до села зі шкільними виставами.

Підготовчу роботу проводили учком разом з піонерським форпостом: визначали мету роботи, розробляли та затверджували програму, визначали час проведення та готували доповідачів. Іноді виділявся президіум клубного дня, який відповідав за його проведення і потім звітував перед учкомом за свою роботу.

Вся робота в клубний день проводилася групами чи гуртками, до того ж гурткова й групова робота могли поєднуватися.

Більшість шкіл проводила роботу як у клубний день, так і в інші дні, і тільки незначна кількість шкіл у чітко відведений день, це пояснювалося неможливістю організації всіх видів роботи за один день. [8, 19].

Вищенаведена характеристика ланкової системи самоврядування дає можливість зробити такі узагальнення. Позитивні сторони ланкової системи полягали у наступному:

1. Ланкова система допомагала об'єднати більшу кількість дітей, налагоджувати взаємозв'язки у колективі, об'єднувати дітей для спільної діяльності.
2. У ланковій системі дотримувалися принципу доступності, оскільки враховувалися вікові особливості дітей. Дитині легше було об'єднати невелику кількість дітей і організувати у ній діяльність.
3. Зміст роботи ланок зводився не до контролювання діяльності, а до організації і виконання роботи.
4. Нова система була більш гнучкою, при необхідності могли створюватися тимчасові групи для виконання нової необхідної для колективу діяльності.
5. Проблеми із учнівською дисципліною вирішувалися у самій ланці, і лише в окремих випадках на старостаті.
6. Наявність старост в учнівському комітеті допомагало налагодженню зв'язків між групами та швидкому вирішенню загальних для усіх груп питань.
7. Старші учні і вчителі могли надавати допомогу у непрямій формі. За такої умови був відсутній авторитарний стиль у спілкуванні.

Можна визначити і негативні сторони, що виявлялися у:

1. Введення ланкової системи було пов'язано із зосередженням шкільної політики на колективі, а не окремії неповторній особистості, тому за мету ставили передусім розвиток колективних якостей.
2. Ланкова система була розрахована на школи із малою чисельністю дітей і груп. У школах з великою кількістю груп вона ставала громіздкою.
3. Оскільки ланкові входили до багатьох структур вони могли бути переобтяжені роботою.

Література

1. Арнаутів В. Засоби педагогічного впливу в колективах Ю.Л. // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 28 – 30.
2. Белоусов С. Этапы развития школьного самоуправления. – М: Работник просвещения, 1930. – 152 с.
3. Г. Ш. Самоврядування в ланковій системі // Радянська освіта. – 1925. – № 9. – С. 32 – 34.
4. Кільколіх С. Справа організації дитячого колективу в школі // Радянська освіта. – 1925. – № 3. – С. 18 – 20.
5. Пинкевич А.П. Введение в педагогику. – М.: Работник просвещения, 1929.
6. Таран В. Ланки та самоврядування в школі // Радянська освіта. – 1926. – № 2. – С. 28 – 35.
7. Таран В. Шкільне самоврядування та Ю.П. // Дитячий рух. – 1927. – №10. – С. 22 – 24.
8. Чашко В. Шкільне самоврядування // Дитячий рух. – №3. – С. 16 – 21.
9. Шекер Самооцінка праці учнями // Радянська освіта. – 1925. – №9. – С. 34 – 36.